

353. Solt-Járáspuszta, Bem utca 16.

(Bács-Kiskun megye) Ó

2005. március 31-én lelőhely-hitelesítést végeztünk a telken a november folyamán vízaknaásás közben előke-rült kora avar temetkezés pontos helyének meghatározására. A helyszínen tapasztaltuk, hogy a vártnál nagyobb arányú csatornázási munkálatok történtek egész Járáspuszta területén. Bár a fél évvel ezelőtti események szemtanúit nem találtuk meg, de a beásás folytán biztosak lehetünk benne, hogy az pontosan csak a vízakna helyéről kerülhetett elő. A terepszemle alatt a sírtól K-re lévő szántásban őskori település nyomait észleltük. Maga a lelőhely egy a környezetéből látványosan kiemelkedő földhátan helyezkedik el.

Munkatársak: Deák Andrea és Vida Ágnes.

ROSTA SZABOLCS

354. Solt, Tételhegy

(Bács-Kiskun megye) U, B, V, A, H, Á, Kk

Néhány tavaszi-kora nyári terepszemlét követően 2005. november 14–16. között intenzív terepbejárást tartottunk a Tételhegyen (Solt 14. sz. régészeti lelőhelye), mely Solt határának keleti részén, a kecskeméti (52. sz.) és kiskőrösi (53. sz.) műút háromszögében, a Duna jelenlegi medrétől légvonalban mintegy 7 km-re fekszik a dunaföldvári és bölcskei rév közelében.

A Tételhegy ÉNy-DK irányban elhelyezkedő, kissé nyújtott, kb. 1150×800 m kiterjedésű (megközelítőleg 100 hektárnyi) ovális terület. Legmagasabb pontjának tengerszint feletti magassága 112,2 m, ezzel mintegy 17 m-rel emelkedik ki az egykori ártérből. Természeti képződmény, ún. tanúhegy, melyet a Duna mederváltásai során nem hordott el. A DK-i sarkán nyitott homokbányában a domb szerkezete függőleges profilban tanulmányozható.¹⁷ A keleti oldalán meredekebb, érintetlenebb, itt akácerdő borítja, és csak néhány szakaszon okozott benne régebben bolygatást a homokbányászás, illetve az oda helyezett karám. Déli oldalán található az egyutcás Tételalja település, mely 1941-ben épült az árvíz-károsultak számára. A DNy-i oldalon szőlők vannak, míg a térség nyugati oldalát szántják, itt a legalacsonyabb és a legkevésbé hangsúlyos a tanúhegy oldala. Felszíne tagolt: a kisebb-nagyobb kiemelkedéseket vízmosásos mélyedések választják el egymástól. Ezek a magaslatok főleg az É-i, ÉK-i és K-i oldalon jellemzőek, ahol nagy dombok formájában jelentkeznek.

A lelőhelyre csupán az elmúlt években vetült némi figyelem, bár több régészeti korszakból ismerünk ide köthető, jelentős leletegyütteseket. Elsőként Visy Zsolt közölte Otto Braasch 1997-es felvételét a tétel-

hegyi földszáncról.¹⁸ Czajlik Zoltán 2003. évi kutatásait bemutató légifénykép-sorozatában a Tételhegy mint ismeretlen korú (őskori?) erődítés „elővárral” meghatározással szerepelt.¹⁹ Bóna István rajzban rögzített közzétett feltételezése szerint a Tételhegy egykor alkalmas lehetett avar kagáni székhelynek.²⁰ A közvetlen környéken temetkezésekkel is számolni kell ebből a korszakból: 1951 telén a Tételhegytől É-ra mintegy 450 m távolságra, az állami gazdaság területén meszesgödör ásásakor három kora avar kori sírt találtak (a mellékelt térképen: 9. lh.).²¹ A mostani terepbejáráson összegyűjtött avar kori cserepeken kívül még egy-egy erősen kopott bizánci rézérem mutat erre a korszakra: Heraclius és Heraclius Constantinus 613–614-ra keltezhető, Constantinápolyban vert follisa.²² A Tételhegyen közelebről ismeretlen helyen, 1907-ben szántás során került elő az a magyar honfoglalás korából származó, a 10. sz. első kétharmadára keltezhető leletegyüttes, melyet Csete István helyi gazda egy rangos női sírban bolygatott meg, melynek leleteit (egy aranyozott ezüst hajfonatkorongot, egy ezüst lemezkarpercet és két szív alakú lemezes csüngőt) gróf Benyovszky Sándornak adta át, aki azokat a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.²³ További Árpád-kori és java középkori szórvány leletek találhatóak a Katona József Múzeumban: Tételalja lelőhelyről származik III. Béla (1172–1196) rézpénze, valamint a Tételhegyről való egy Köln város címerével ellátott, 15. sz. közepére keltezett ólombárca.

A dombfelszín bejáráshoz, illetve a régészeti jelenségek értékeléséhez nélkülözhetetlen információkat

17 A régészeti vizsgálatokkal párhuzamosan az ELTE Természetföldrajzi Tanszéke Nagy Balázs vezetésével ősföldrajzi, őskörnyezeti rekonstrukciós vizsgálatosorozatot indított a Tételhegy felépítésének és fejlődéstörténetének bemutatása céljából.

18 BERTÓK, G. – VISY, Zs.: Bildkatalog (Ungarn). In: OEXLE, J. (zgst.): Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. Luftbildarchäologie in Zentraleuropa / Történelmünk képei madártávlatból. A légrégészet Közép-Európában. Dresden, 1997, 157.

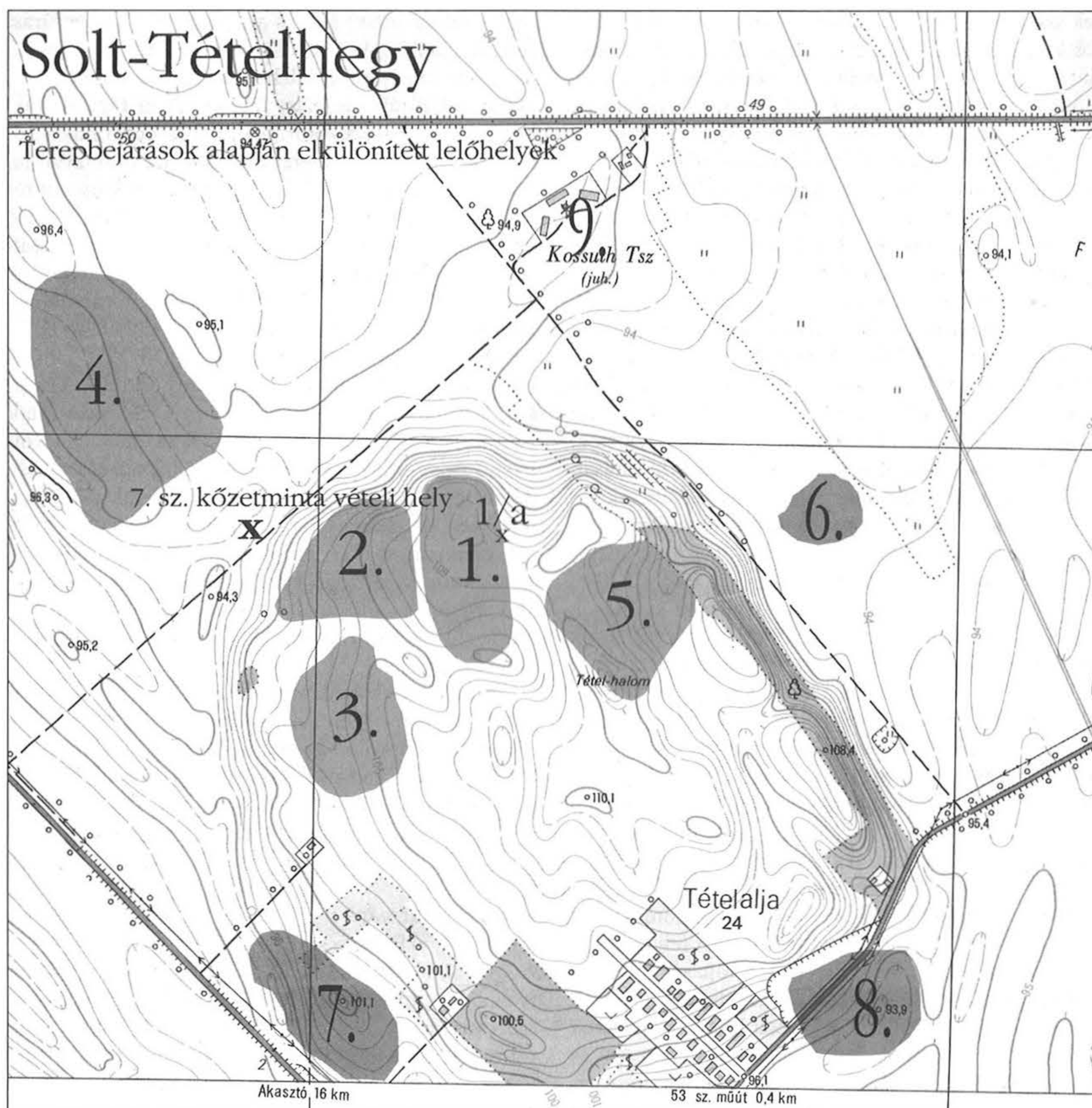
19 CZAJLIK Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003-ban (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról). In: Régészeti Kutatások Magyarországon 2003. Budapest, 2004, 111, 119, 120.

20 Az 1990-es évek végén egy rajzon jelölte meg Bóna István a Tételhegyet, mint amely méreteinél és földrajzi elhelyezkedésénél fogva alkalmas lehetett az avar kori uralmi központ helyszínének; a vázlatot B.-Horváth Jolán készítette.

21 A leletanyag (három bögre, egy bronzkarika-fülbevaló) a Magyar Nemzeti Múzeumba került. Türr Ervin 1951. december 13-án kelt jelentése: MNM Adattár S I. 13. Leltári száma: MNM 32/1952.1-4.; közlése: BALOGH Cs.: Régészeti adatok Bács-Kiskun megye területének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna-Tisza-köze avar kori betelepülésének kérdéseiről. StudArch VIII. Szeged, 2002, 309–310, 12. kép 1, 3.

22 Varga Csaba helyi lakos találta saját telkén, melyet Wolfgang Hahn (Institut für Numismatik und Geldgeschichte, Universität Wien) határozott meg.

23 HAMPEL J.: Újabb tanulmányok a honfoglalás kor emlékeiről. Budapest, 1907, 37., 27. t. 1-4.; „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Révész László, Wolf Mária és M. Nepper Ibolya közreműködésével szerkesztette: Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996, 352–353. A leletek leltári száma: MNM 82/1907.1-4.

nyújtottak azok az 1954., 1987., 2000. és 2003. évi légi felvételek, melyeket a Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Kht. archívumában gyűjtöttünk, valamint amelyeket 1997, 1998, 2001 és 2002 során Otto Braasch²⁴, 2004-ben Miklós Zsuzsa (MTA Régészeti Intézete) és 2005-ben László János (Civertan Bt.) készített. Ezek a légi felvételek a Tételhegy három oldalán – a DNy-i, az É-i és az ÉK-i széleken – végigfutó árkokat, valamint két, az egész dombhátat kereszt irányban átszelő árkot mutatnak. A mostani terepbejárás idején őszi mélyszántás

volt a területen, és a domb oldalán hosszan elnyúló talajszíneződések igazolták a légi felvételek alapján feltételezett árkokat. A terepbejáráson ugyanakkor nem láttuk felszíni nyomát azoknak a peremeken sűrűsödő karám- vagy telekkiosztásra utaló négyszögletes, ritkábban kerek alakzatoknak, melyek a légi felvételeken jól kivehetők.

A tételhegyi terepbejárások során több lelőhelyet tudtunk lokalizálni (lásd az illusztrációt!), melyek időrendben a következők. A domb ÉK-i lábánál levő sík területen *neolit* és *Árpád-kori* cserepek kerültek elő (6. lh.). A domb DNy-i lankás részén, egy kisebb különálló dombon – Varga Csaba szőlőjében – rigolízás után gyűjtött edénytöredékek a *középső bronzkori* Vanya-kultúrába tartoznak (7. lh.). Magán a dombtetőn az emberi megtelepedésre utaló általunk talált legkorábbi lele-

24 Otto Braasch tételhegyi felvételeit Visy Zsolt (Pécsi Tudományegyetem, Légerészeti Téma) bocsátotta rendelkezésünkre, melyet ezen a helyen is köszönünk.

tek szintén középső bronzkoriak, illetve néhány grafitos *kelta* peremtöredék is előkerült. Nemcsak a dombhát tetején volt sok kerámia, hanem feltehetőleg az erózió következtében a domb oldalában és aljában is. Ugyanakkor már nem lehet csak erózióval magyarázni azt a tényt, hogy a dombhát aljában futó régi dűlőúttól, ami ÉNy-ról határolja a Tételhegyet, Ny-i irányban még legalább 150 m hosszan lehetett cserepeket találni. Nyilvánvaló, hogy a lelőhely (az őskori és az Árpád-kori egyaránt) nemcsak a dombhátra (2. és 3. lh.), hanem annak szomszédságában, a sík területre is kiterjedt (4. lh.). További középkori kerámia került felszínre a domb ÉK-i harmadában (5. lh.). A kézikorongon formált darabok bizonyosan Árpád-koriak, egyes utánkorongolt töredékek azonban késő avar koriaknak tekintendők. Az őskori és a középkori leletek foltokban, de egymással keveredve jelentkeztek, tehát nem lehet horizontálisan különválasztani a telepeket egymástól. Ugyancsak őskori és középkori szórványokat találtunk a Tételhegy DK-i lezárásánál (8. lh.).

Figyelemreméltó jelenség, hogy az 1960–1970-es évek térképein látható tanyák a nagyüzemi szántások révén mára már nyom nélkül eltűntek a terepről: ezek többsége a Tételhegy DNY-i peremén helyezkedett el úgy, hogy a hozzájuk tartozó kutak a lapos, vízjárta területen voltak ásva. A terepbejárás során (a friss szántás és a jó tájékozódási pontok ellenére) csak az egykori Szalontai-tanya helyét sikerült téglatöredékek alapján azonosítani. Ez a tanya a fent említett út mentén, két domb hajlatában helyezkedett el, mintegy száz méternyire a tőle ÉNy-ra levő, lapos tetejű platótól, ahol a 20. sz. második feléből származó térképek ugyan nem jelöltek lakóhelyet, a terület közepén levő téglá- és kőmaradványok azonban kőépületre utalnak. A légi felvételeken jól láthatóan, valamint a helyszínen tapasztaltak szerint egy ovális árokkal (árkokkal) körülvett, kb. 200 m hosszú területen egy kisebb, kereszt irányú ovális árok található (1. lh.). Ennek közepén, fehér habarccsal és tört kövekkel jelzett területen számos emberi kereszt- és hosszúcsontot, illetve koponyatöredéket gyűjtöttünk össze. A mintegy 15–20 m hosszúra becsült (több periódusú?) épületrom feltehetően templom maradványaként értelmezhető. E hely közelében került elő egy kis méretű (24×19×22 cm-es), fehér édesvízi mészkőből készült faragvány.²⁵

A dombot övező ovális körárok azonosítására már a terepbejárás idején mód nyílt. A próbafúrások során kiderült, hogy a dombhajlaton valójában egy kettős árok húzódott körbe: egy 8 m széles, 1,5 m mély, illetve egy 3,5 m széles, 60 cm mély árok volt rekonstruálható úgy, hogy a nagyobbik árokban még egy kisebb (2,6 m

széles, 60 cm mély) árok is megfigyelhető volt a fúrási rétegek alapján. Az árkok közötti távolság mintegy 2,5 m-es volt, itt egykor sánc lehetett. A lapos dombtetőn is végeztünk fúrásokat: az egyméterenként fúrt mintákból kiderült, hogy a kötőmelékek hol húzódnak a felszín alatt, illetve a temetkezések kb. 1,1 m mélyen lehetnek az épületrom körül. A dombtetőnek ezen a részén korábban középső bronzkori (Vatya-kultúra) és késő bronzkori (urnamezős kultúra), népvándorlás kori, illetve középkori cserepeket gyűjtöttünk. Ez utóbbiak közül Árpád-koriként határozható meg több cserépbogrács-perem, illetve csigavonallal díszített oldalfaltöredék.

A terepbejárás utolsó napján, a domb ÉK-i hajlatában emberi koponya, valamint néhány őskori és középkori kerámiatöredék került felszínre a friss szántásból (1/a lh.). A jelenség tisztázására ekkor már nem volt lehetőség, ezért a következő héten, 2005. november 22–23-án egy kisebb leletmentés során föltártuk a kérdéses területet: két gödröt bontottunk ki, melyeket az előkerült cserépanyag a 13–14. sz. fordulójára keltezett.

A kutatást végző intézmény a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, a begyűjtött leletanyag elhelyezése a kecskeméti Katona József Múzeumban történt.

Munkatársak: Jankovich-Bésán Dénes, Nováki Gyula, Somogyvári Ágnes, Takács Miklós, V. Székely György régészek; Nagy Balázs geográfus; Aradi Szilveszter geográfus egyetemi hallgató; Buzás Gergely, Holl Balázs informatikusok; Zsoldos Attila történész.

SZENTPÉTERI JÓZSEF – ROSTA SZABOLCS

355. Solymár, vár

(Pest megye) B, Kö

A szakirodalomban Mátyás-domb és Szarkavár néven is említett, mintegy 180 m magas, ovális platójú solymári várhegyen 1929–1934 között Valkó Arisztid amatőr régész tárta fel egy középső bronzkori magaslati telep, valamint az ugyanitt a 14. sz. végén emelt, s Buda 1541. évi török kézre kerülését követően felhagyott középkori vár addig ismeretlen maradványait.²⁶ A félbemaradt munkák folytatására ezután csak 1972–1977 között került sor, ami elsősorban ugyan a középkori vár alaprajzi rendszerének és építéstörténetének fő vonalakban történő tisztázását, illetve a terep rendezését jelentette nagyjából a késő középkori járószinten, de jelentős eredményeket hozott az őskori telep vonatkozásában is.²⁷ Érdelemleges falkonzerválási munkákra ekkor

25 Az eddigi egyetlen, bizonyosan megmunkált (7. sz.) kőzetminta: Nagy Balázs geográfus szíves meghatározása. A területet ma is „kőbányának” használják: a talajművelés során előkerült nagyobb darabokat összegyűjtik és építkezési céllal elszállítják.

26 ENDRÓDI A. – FELD I.: Régészeti kutatás a solymári Mátyás-dombon 1929–1934. *Studia Comitatus* 9., Szentendre, 1980. 267–313.

27 FELD I.: Újabb kutatások a solymári középkori várban. *Studia Comitatus* 17., Szentendre, 1985. 451–477.; ENDRÓDI A.: Régészeti kutatás a solymári Mátyás-dombon (1972–1977), középső bronzkori magaslati telep. *BudRég XXVI.* Bp. 1984. 113–130.